

Endriejavo valstietiškoji knygos kultūra: XIX a. vidurys–1944 metai

Tomas Petreikis

Vilniaus universitetas

Valstietiškoji knygos kultūra Žemaitijoje. Knygos kultūros sąvoka visuotinai tapo pripažinta XX ir XXI amžių sandūroje. Tačiau ji suprantama gana skirtingai. Vieni šią sąvoką sieja su knygos vidinių elementų derme (architektūra), kiti – su knygos funkcionavimu informacinėje ir socialinėje erdvėje, tretieji jai linksta priskirti visą knygos istoriją kaip sudėtinę knygos kultūros istorijos dalį. Nauja knygos kultūros istorijos disciplina supriešinama su knygos istorija, ir atvirkščiai, knygos kultūrai suteikiamas vienatinio knygotyros mokslo tyrimo objekto statusas. Diskusijoms netylant, pirmenybę teikiame šiam apibrėžimui: knygos kultūra yra knygos kūrėjo (autorius, leidėjas, gamintojas) ir vartotojo (skaitytojas, bibliofilas) sukurtas subkultūros reiškinys. Jis atspindi epochos, šalies (valstybės, regiono, lokalinio vieneto), socialinės grupės ar etnos santykį su knyga kaip intelektualine ir materialine vertybe¹. Knygos kultūra – epochos reiškinys. Natūraliai keičiantis visuomenei, kinta ir pati knygos kultūra. Tampa akivaizdu, kad Renesanso knygos kultūra skiriasi nuo Šviečiamosios amžiaus, rytietiškoji – nuo vakarietiškosios, kinų – nuo arabų, valstiečių – nuo miestiečių ir panašiai².

Valstietiškoji knygos kultūra susijusi su socialiniu (luominiu) aspektu. Jos priešprieša – miestietiškoji ir bajoriškoji knygos kultūra. Valstietiškoji knygos kultūros erdvė (t. y. kaimas) pasižymi dalies knygos kultūros elementų stoka. Šioje erdvėje dažniausiai nėra spaustuvių, leidyklų, knygynų, institucinių bibliotekų, knygų mylėtojų draugijų. Tačiau kiti knygos kultūros elementai, tokie kaip asmeninės bibliotekos, leidinių sklaida ir platinimas, individuali knygos raiška ir mėgėjiška leidyba, išlieka valstietiškosios knygos kultūros savastimi.

Dėl istorinių aplinkybių vakarietiškoji knygos kultūra pavėluotai pasiekė Žemaitiją, o ir pasiekusi nelengvai čia įsitvirtino. Knyga ilgai išliko pasiturinčio ir išsilavinusio piliečio natūrali privilegija, kuri jį skyrė nuo kitų gyventojų. Turtine prasme artimoms socialinėms grupėms – smulkiajai bajorijai ir valstietijai – tik nuo XVIII a. pradžios pradėtos gausiau leisti lietuviškos knygos. Nuolat perleidžiami tikiškiniai ir mokomieji leidiniai pamažu ugdė regiono knygos kultūrą. Susiformavus naujoms sąlygoms, palengva plėtojosi knygų prekybos tinklas. XIX a. kilęs lietuvių tautinis atgimimas atnešė naują knygos kultūros bangą, kuri subrandino valstietiškąją knygos kultūrą. 1861 m. baudžiavos panaikinimas galutinai pakeitė nusistovėjusius socialinius santykius. Ėmė sparčiau diferencijuotis valstiečių luomas, sustiprėjo ūkininkų sluoksnis. Žemaičių vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio ir Motiejaus Valančiaus puoselėtas švietimas sukūrė palankias sąlygas valstietiškosios knygos kultūros plėtočiai. 1864–1904 m. knygnešystė suvokta kaip tautinio pasipriešinimo forma, kaip rusiškosios knygos bei visos jos kultūros masinis atmetimas.

1904 m. atgavus lietuvišką spaudą lotyniškais rašmenimis lietuviška

¹ Kaunas D. *Knygos kultūra ir kūrėjas*, Vilnius, 2009, p. 7–8.

² Raabe P. Knygos kultūros reikšmė Europai, *Knygotyra*, 2002, t. 39, p. 85.

knyga buvo legalizuota, gerokai gausiau leista knygų ir periodikos. Tai buvo naujas lietuviškos knygos etapas ir kartu ribinis valstietiškosios knygos kultūros raidos slenkstis. Nepriklausomos Lietuvos metais valstiečiai liko pasidaliję į ūkininkus ir samdinius. Ūkininkai ir toliau liko finansiškai pajėgūs komplektuoti asmenines ir šeimos bibliotekas, prenumeruoti spaudą, reikalui esant užsiimti ir leidyba. Privalomo švietimo sąlygomis samdiniai nepasitraukė į knygos kultūros šėšėlį, bet ir netapo jos puoselėtojai. 1944-ieji – ribiniai metai, kurie pamažu pakeitė nusistovėjusią socialinę sanklodą, darbo santykius ir visą knygos kultūrą. Toks reiškinys, kaip bibliofilija, susietas su kolekcionavimu, sovietinės valdžios tapo nepageidaujamas. Knygos veikėjai nukentėjo karo ir stalininių represijų metais. Pats materialusis paveldas knyga – prarasto valstybingumo ir tautinės kultūros reliktas – liko be apsaugos. Spausdinto ir rankraštinio paveldo praradimai dėl karų, trėmimų, melioracijos, natūralaus susidėvėjimo ir kitų priežasčių, tampa didžiulia kliūtimi rekonstruojant buvusią valstietiškąją knygos kultūrą.

Istoriografija. Valstietiškoji knygos kultūra Lietuvoje vangiai tiriama makro- (šalies) ir mikro- (miesto, valsčiaus, parapijos, kaimo) lygmenimis. Tik atskiri darbai reprezentuoja bibliotekų, knygų prekybos, knygnešystės, leidybos, spaustuvių, periodikos sklaidos, bibliofilijos, biografistikos tyrimus. Periodikos sklaidą Kauno gubernijoje 1888–1910 m. tyrinėjo Mykolas Biržiška. Atskirai mėginta atskleisti laikraščių *Vilniaus žinių* (1905), *Naujosios gadynės* (1906) ir *Skardo* (1907) platinimą³. Daugiausia dėmesio sulaukė knygnešystės epocha. Monumentalūs Vytauto Merkio knygnešystės tyrimai neaplenkė ir Endriejavo. Buvo nustatyti vietos knygnešiai, taip pat draudžiamos lietuviškos spaudos laikytojai ir jų bibliotekėlės⁴. Kazys Misius straipsniu *Draudžiama lietuviška spauda Endriejavo apylinkėse*⁵ V. Merkio tyrinėjimus papildė, išplėtojo ir sukonkretino. Buvo nustatyti Endriejavo valsčiaus knygnešiai ir lietuviškos spaudos laikytojai, atskleista šio reiškinio įtaka bendrai to meto knygos kultūros situacijai. Genovaitė Raguotienė knygoje *Spaudą atgavus* (1996) analizavo 1904–1918 m. knygynų ir bibliotekų istoriją⁶. Nepriklausomos Lietuvos knygos kultūra didesnių tyrimų nesulaukė. Lokalinis lygmuo taip pat menkai išnaudojamas. Bendra tyrimų būklė atskleidžia, kad Endriejovas liko knygos kultūros istorijos šešėlyje. Tokia padėtis susidarė dėl natūralių priežasčių.

Lietuvos knygotyros mokykla sovietmečiu buvo slopinama, situacija keitėsi Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Vis dėlto knygotyriminkų gretos liko gana negausios, kad būtų sistemingai tiriama Lietuvos knygos kultūra. Tai ateities perspektyva ir tolesnių tyrimų uždavinys. Antra vertus, Endriejovas – mažas Žemaitijos miestelis, kuriame veikė nedaug knygos kultūros elementų. Menkai plėtojosi leidyba, nebuvo spaustuvių, vangiai kūrėsi bibliotekos ir knygynai, todėl šis objektas natūraliai ilgą laiką nepatraukė knygotyriminkų ir istorikų dėmesio.

Šaltiniai. Tiriant knygos kultūrą, esminė šaltinių kategorija yra patys

³ Biržiška M. *Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos*, Kaunas, 1938, kn. 2, p. 259–300.

⁴ Merkys V. *Lietuvos valstiečiai ir spauda XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje*, Vilnius, 1982, p. 271; Merkys V. *Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904*, Vilnius, 1994, p. 579; Merkys V. *Lietuvos valstiečių bibliotekėlės XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Iš Lietuvos bibliotekų istorijos: Teminis mokslo darbų rinkinys*. Vilnius, 1985, p. 82–98.

⁵ Misius K. *Draudžiama lietuviška spauda Endriejavo apylinkėse. Endriejavas*, Vilnius, 2009, (rankraščio teisėmis).

⁶ Raguotienė G. *Spaudą atgavus: knyga ir skaitytojas 1904–1918 Lietuvoje*. Vilnius, 1996, p. 349.

leidiniai (knygos, periodika, smulkieji spaudiniai). Endriejavo spaudos paveldas tampa svarbiausiu šaltiniu rekonstruojant vietos valstietiškąją knygos kultūrą. Spaudos paveldo išteklių visoje Lietuvoje sparčiai senka. Paskutinius likučius, šukuodami Lietuvos kaimus, superka senienų pirkliai. Taip galutinai nutraukiamas knygos ir socialinės erdvės ryšys, spaudos paveldas tampa bežadis. Svarbiausią šio tyrimo šaltinių bazę sukaupe Žadeikių k. (Endriejavo seniūnija, Klaipėdos r.) gyventojas Pranas Kairys. Jis nuo 1960 m. dirbo Žadeikių „Kovo 8“ kolūkio (1972 m. kolūkis pervadintas Ablingos vardu) elektriku. Vykstant melioracijai, P. Kairys, kaip kolūkio elektrikas, galėjo paskutinis peržvelgti griaunamų sodybų bibliotekų likučius. Jis turėjo poreikį

spaudos kolekcionavimui, tad visą jam atitekusį Žadeikių, Žvaginių, Anužių ir Ablingos kaimų spaudos paveldą ėmė kaupti. Ilgainiui susiformavo nemenkas vietinės spaudos masyvas⁷. Viešumon pirmą kartą surinktos senosios spaudos dalį jis pristatė 2004 m. vasarą Endriejavo kultūros namuose surengtoje parodoje minint lietuviškos spaudos lotyniškais rašmenimis atgavimo šimtmetį. Parodėlė atkreipė žurnalistų⁸, vėliau ir užsienio svečių iš Vokietijos dėmesį⁹. Suvokdamas išsaugotų vertybių svarbą Endriejavo krašto spaudos istorijoje *de visu** susipažinau su jomis 2009 m. gegužės 23 d.

Pranas Kairys prie savo spaudinių. 2009 m. Tomo Petreikio nuotr.

P. Kairio sukauptas Endriejavo krašto spaudos paveldas nepanašus nei į kolekciją, nei į sistemingą knygų rinkinį. Tiesa, 2002 m. savininkas knygoms surentė spintą, stengėsi kaip mokėjo knygas restauruoti. Jam talkino sūnus Vytautas, padėjęs sutvarkyti senąją periodiką, padirbdinęs jai laikinų popierinių įmaučių. Vis dėlto rūpestingiau nebuvo ryžtasi šios spaudos sankaupos sutvarkyti pagal leidinių rūšis, įgijimo kelius ir kitus požymius. Spaudos masyvas menkai pakitęs nuo tada, kai P. Kairio atskiromis dalimis iš aplinkinių kaimų buvo parsigabentas. Leidinių fizinė būklė, įvertinus jų radimo aplinkybes, gana gera. Net XX a. pradžios periodika dėl nekokybiško celiuliozino popieriaus naudojimo menkai pakitusi, neyra. Tai rodo, kad laiku buvo suprasa viską laikyti tamsioje aplinkoje. Nors vandeniui sulietų egzempliorių pasitaiko, drėgmės poveikis minimalus. Fiziniai knygų ir periodikos pažeidimai negausūs, tik kelioms knygoms trūksta

⁷ Pasakojo Pranas Kairys, g. 1924. IX. 9, gyv. Žadeikių k. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.

⁸ Lapienė V. Knyga nepraras vertės, *Banga*, 2004, rugpj. 11, p. 64.; Lapienė V. Žadeikiškio troboje – praeitį menančios relikvijos, *Vakarų Lietuva*, 2004, lapkr. 2–8, nr. 44, p. 1, 4.

⁹ *Litauen 2006: ein Reise in Bildern 11–21. August 2006 / von und mit Irena und Gabriel. [2007]*

* *De visu* – imant leidinį į rankas.

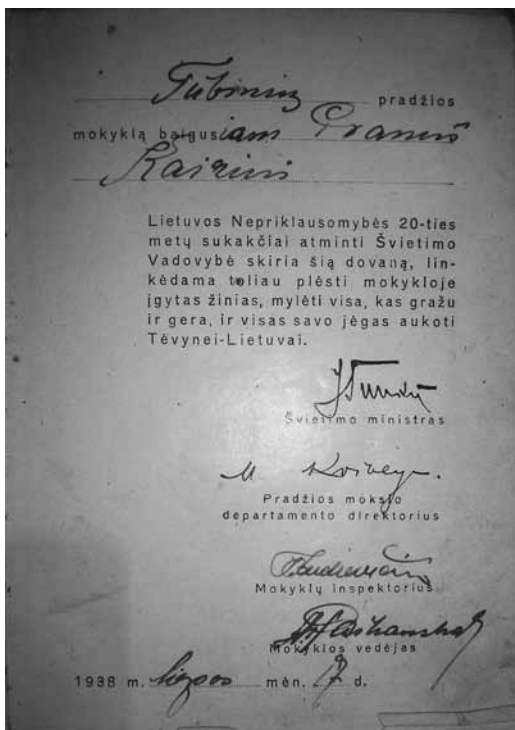
viršelių ir kitų knygos dalių. Saugomų leidinių kiekis menkai nukentėjo ir nuo senienų pirklų. P. Kairys minėjo, kad keli jų buvo užsukę ir tik vienam davęs keletą leidinių¹⁰.

P. Kairio spaudos rinkinį sudaro 68 knygos, 7 kalendoriai, 51 žurnalas, 68 laikraščių numeriai ir 6 archyviniai dokumentai. Vyrauja lietuvių kalba, taip pat į rinkinį pateko 5 lenkiški ir 3 vokiški leidiniai. Rinkinio chronologija byloja apie knygų ir periodikos išsijimo laiką. Senajai lietuviškai knygai, iki 1864 m. lietuviškos spaudos draudimo, priklauso 4 leidiniai. Spaudos draudimo laikotarpiu 1865–1904 m. išsigtos 2 kontrafakcijos ir 4 žurnalai. Po lietuviškos spaudos atgavimo 1905–1917 m. iš viso registruojami 68 leidiniai, iš jų 62 atskiri laikraščių numeriai. Nepriklausomos Lietuvos 1918–1940 metais įgyta 103 leidiniai, iš jų 54 knygos. Iš okupaciniu laikotarpiu 1941–1944 m. leistų leidinių suregistruota 12. Septyni spaudiniai dėl prastos fizinės būklės neatpažinti ir jų leidimo metai nenustatyti. Spaudos geografija nusako, kad 91 proc. spaudos produkcijos buvo iš Lietuvos.

Čia ryškiai išsiskiria Kauno ir Vilniaus spaustuvių produkcija, menkiau atsispindi vietinių Šiaulių ir Telšių spaustuvių leidiniai. Kiti leidiniai spausdinti JAV (Bostono ir Bruklino), Rusijos (Peterburgo), Vokietijos (Tilžės ir Berlyno) ir Latvijos (Rygos) spaustuose.

Periodinės spaudos sklaidą Endriejave ir vietinius spaudos bendradarbius atskleidžia periodiniai leidiniai. Dažnos laikraščių ir žurnalų korespondencijos gana objektyviai liudija laikraščių skaitomumą, jų platinimą, knygų prekybą ir kitus valstietiškosios knygos kultūros elementus. *Lietuvos bibliografijos C serijoje* 1900–1919 m. periodu suregistruota 31 korespondencija apie Endriejavą. Nepriklausomos Lietuvos ir okupacijų metais leista periodinė spauda dar bibliografiškai neapibendrinta, tad stinga išsamesnių žinių. Vis dėlto dalis to meto sklidusios periodikos yra žinoma iš kitų šaltinių.

Atsiminimais apie asmeninių bibliotekų savininkus ir periodikos prenumeruotojus dalijosi P. Kairys. Vertingų duomenų pateikė ir žvagiškie MARIJA DIRGĖLIENĖ, gyvenanti Endriejave.

Prano Kairio išsaugota Kazio Binkio „Naujoji Lietuva“ 1938 m. knyga. Jos vidinis puslapis su autentiškais parašais Tūbinių pr. mokyklos (Šilalės r.) baigimo proga. Iš Prano Kairio asmeninio spaudinių rinkinio, toliau iš PKAS rinkinio. Iliustracijos paveiksluotos straipsnio autoriaus Tomo Petreikio

¹⁰Pasakojo Pranas Kairys, g. 1924. IX. 9, gyv. Žaideikių k. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.

Nemažai atsiminimų buvo pateikta Petro Dirgėlos esė apie tėviškę *Minijos žemė* (1988)¹¹. Ši gana gausi ir reprezentatyvi šaltinių bazė sudaro palankias tyrimo sąlygas.

Tyrimo tikslas. Remiantis šaltiniais – archyvine medžiaga, išlikusiu spaudos paveldu, periodika, atsiminimais, istoriografija – atskleisti Endriejavo valsčiaus valstietiškąją knygų kultūrą XIX a. vid.–1944 metais.

Uždaviniai. Identifikuoti ir ištirti vietos valstiečių bibliotekėles. Ištirti periodikos sklaidą Endriejavo valsčiuje, teminę jos sudėtį. Nustatyti periodinės spaudos vietos prenumeratorius ir bendradarbius. Charakterizuoti valsčiuje sklidusių leidinių tipologinę sudėtį.

Valstietiškosios knygos kultūros pradžia (XIX a. vid.–1904 m.)

Asmeninės bibliotekėlės. XIX a. viduryje vysk. M. Valančiaus išplėtotas masinis valstiečių švietimas ir lietuviškos knygos leidybos sparta sukūrė palankias sąlygas valstietiškos bibliotekėlės kurtis. Iš to laikotarpio P. Kairio rinkinyje išliko Žemaičių kunigų seminarijos inspektoriaus kun. Jeronimo Kiprijono Račkauskio 1857–1859 m. leistų 4 tikybinių knygų mechaninis konvoliutas. Pirmoji knyga *Wadowas i dangiu ir Meditacijos diel penkiu dienu rekolekciju* (1857) išlikusi tik nuo 81 p., likusios *Aptankimas Szwencziause Sakramenta kuna ir krauje Jezaus Kristaus* (1859), *Munką Wieszpaties Jezaus, arba Diewabajmingus dumojimus apej munką Jezaus Kristaus diel kiekvienos dienos par isztisą gawienę* (1857) ir *Bašą Diewą pri žmogaus arba apdumojimą gieradieszcziu wieszpaties Diewą* (1858) be pažeidimų. Kai nėra pirmosios knygos pradžios ir kitų nuosavybės ženklų, negalima tiksliai nustatyti savininko. Iš XIX a. pusiau odinio įrišimo ir knygos turinio galima manyti, kad tai pasiturinčio ir šviesaus valstiečio turėta knyga.

Gausesnės žinios apie valstietiškas Endriejavo bibliotekėles mus pasiekia iš lietuviškos spaudos draudimo metų. Iškalbingiausias šaltinis – policijos raportai ir kratų dokumentai. Pavienių lietuviškų knygų ir atskirų bibliotekų laikymas buvo draudžiamas įstatymo, todėl savininkai buvo baudžiami pinigėmis bandomis ir areštu, retais atvejais – tremtimi. V. Merkys, remdamasis gausiais archyviniais šaltiniais, visoje Lietuvoje nustatė 38 įkliuvusias bibliotekėles. Esminiais atrankos kriterijais jam buvo bibliotekos dydis (V. Merkys siūlo – 10 egz.) ir skirtingi knygų egzemplioriai¹². Tokia interpretacija logiška, bet pasirinktas 10 egzempliorių leidinių kiekis diskutuotinas. Konspiracijos aplinkybėmis nelegalios bibliotekėlės savininkas galėjo savo leidinius slėpti keliose vietose, todėl ne visada žandarams ar akcizinininkams pavykdavo aptikti visą biblioteką. Apibūdinant valstietiškos bibliotekėlės dydį 10 egzempliorių kiekis negali būti laikomas svarbiausiu atrankos rodikliu, nes jos funkcionavimo aplinkybės ir pati egzistencija buvo neviešinama. Endriejavo valsčius lietuviškos spaudos draudimo metais buvo vienas aktyviausių pasienio knygnešystės ruožų. K. Misius čia priskaičiavo daugiau kaip dvidešimt už knygnešystę sulaikytų asmenų¹³. Žino-

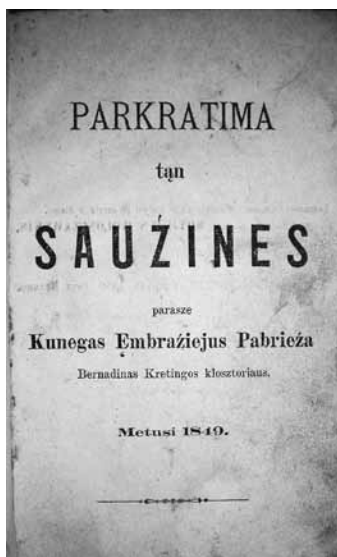
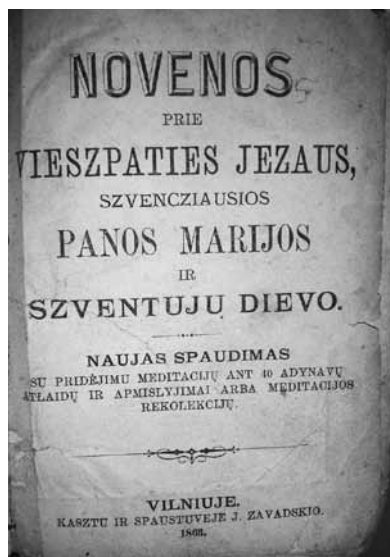
¹¹Dirgėla P. *Minijos žemė*, Vilnius, 1988, p. 285.

¹²Merkys V. Lietuvos valstiečių bibliotekėlės XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Iš *Lietuvos bibliotekų istorijos: Teminis mokslo darbų rinkinys*, Vilnius, 1985, p. 82.

¹³Misius K. Draudžiama lietuviška spauda Endriejavo apylinkėse. *Endriejovas*, Vilnius, 2009, (rankraščio teisėmis).

XIX a. antrosios pusės leidinių antraštiniai puslapiai. Iš Prano Kairio asmeninio spaudinių rinkinio, toliau iš PKAS rinkinio. Iliustracijos fotografuotos straipsnio autoriaus Tomo Petreikio

XIX a. antrosios pusės leidinių antraštiniai puslapiai. Iš PKAS rinkinio

ma, didžiama vietinių gyventojų, besiverčiančių kontrabanda ir lietuviškų knygų gabenimu, nepakliuvo į policijos akiratį. Pavyzdžiui, 1903 m. kovą Endriejavo akcizininkams nepavyko sulaikyti 6 raitų knygnešių, kurie gabeno 11 ryšulių knygų rusų, vokiečių ir žydų (jidiš) kalbomis. Visi sulaikyti leidiniai buvo pripažinti antivalstybiniais¹⁴, matyt, buvo socialdemokratinės ar anarchistinės pakraipos. Esant tokiems nelegalios knygos srautams, susidarė itin palankios sąlygos formuoti asmenines bibliotekas.

Pirmoji žinia apie Endriejavo valsčiaus valstietišką bibliotekėlę užfiksuota 1893 m. Tuo metu darant kratą ūkininko Kazio Linkučio sodyboje policija rado 1 lietuvišką kalendorių, o iš jo darbininko Justino Stonkaus atėmė 2 lietuviškus kalendorius¹⁵. 1901 m. rudenį Jono Razučio namuose Ablingos kaime

¹⁴ Iš Aisėnu, *Tėvynės sargas*, 1903, geg.-birž., nr. 5/6, p. 33.

¹⁵ Merkys V. *Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904*. Vilnius, 1994, p. 232.

tuometis Endriejavo uriadnikas Fridrichas Noakas rado tris knygas, tarp jų buvo kalendorius, viena religinė knyga ir dar vienas nenustatytas leidinys¹⁶. Šios žinios gana negausios, bet jos neabejotinai liudija, kad formavosi pirmosios asmeninės bibliotekėlės. Pačią gausiausią žinomą valstietišką bibliotekėlę Endriejavo valsčiuje turėjo Spraudžio kaimo ūkininkas Jonas Kontrimas (g. 1850 m.). Per 1903 m. lapkričio 17 d. kratą jo sodyboje policijos iš viso buvo rasta 17 spaudinių, iš kurių penkių nepavyko identifikuoti. Iš visų laikytų spaudinių trys policijos įvertinti kaip antivalstybiniai. Bibliotekėlė buvo suformuota iš 1891–1903 m. Tilžėje (Vokietija) ir Šenandore (JAV) leistų lietuviškų leidinių. Gauti du periodiniai leidiniai – Tilžėje leidžiamas *Tėvynės sargas* ir Šenandoro *Garsas Amerikos lietuvių*. Bibliotekėlėje vyrauja literatūriniai grožiniai leidiniai (iš viso 4). Namuose buvo skaitoma *Istorija septynių mokintojų* (1892), Augustino Zeco *Istorija apie gražią Magelona dukterę karalau iš Neapolo ir apie Petra karejvi grąpa* (1894), Silvestro Dovydaičio *Gyvenimas Stepo Raudnosio* (1895) ir M. Valančiaus *Palangos Juzė* (1902). Rasti tik trys tikybinių leidiniai: Felikso Vereikos *Grieszninkas priverstas metavoties* (1891), Serafino Kušeliausko *Talmudas židu* (1896) ir *Pekla arba amžinas pragaras* (1902). Iš mokslo populiarinamųjų leidinių skaitytas Vlodo Sirutavičiaus vertimas *Trumpa istorija Didžiosios prancūzų revoliucijos* (1900). Laisvalaikio skaitymo leidiniams priskiriama Petro Vileišio knygelė *Sodnas, apynei ir bitys* (1894). Ūkininkas skaitė ir kalendorius, kurių vienas rastas be antraštinio lapo. Tokio turinio bibliotekėlė tenkino visos šeimos savišvietos ir tikybinius poreikius. Dėl lietuviškos spaudos persekiojimo knygų nebuvo įprasta žymėti priklausomybės ženklais, tik *Tėvynės sarge* (1903, nr. 12) per kratą buvo aptiktas dukters Agnieškos Kontrimaitės parašas¹⁷.

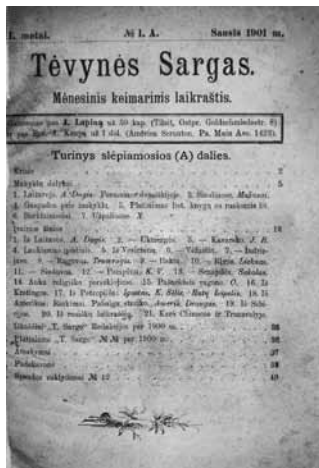
Nelegalios lietuviškos spaudos srautą Endriejave patvirtina ir P. Kairiui priklausantys leidiniai. Spaudos draudimo metais leista vysk. M. Valančiaus parengta vienuolio Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos knyga *Parkratima tūn saužines* (Tilžė, 1877) priklausė Žvaginių kaimo jaunuoliui Povilui Šakiniui. Jis du kartus pasižymėjo savo pavarde: juodu pieštuku *Povilo Šakenio* ir violetiniu pieštuku *P. Šakenio Žvaginių k.* ir [19]25/XII–4. P. Šakinis, Žvaginių kaimo ūkininko Ilarijaus (Ilieriaus) Šakinio sūnus, buvo baigęs Rietavo progimnaziją, vėliau mokėsi Plungės kapucinų gimnazijoje, ketino stoti į Kapucinų vienuolyną, bet vienuoliu tapti nesiryžo¹⁸. Jam galėjo priklausyti ir kontrafaksas *Novenos prie Vieszpaties Jezaus, Szvencziausios Panos Marijos ir szventuju Dievo* (Tilžė, 1894). Šie leidiniai, matyt, buvo perimti iš aplinkinių kaimynų ar atiteko iš tėvų ar senelių.

Periodikos sklaida. Apie periodikos sklaidą Endriejavo valsčiuje turime negausiai tiesioginių duomenų. Kaip minėta, Kontrimai Spraudžio kaime skaitė Šenandore leidžiamą *Garsą Amerikos lietuvių* ir Tilžėje spausdintą *Tėvynės sargą*. Pastarasis laikraštis Endriejavo apylinkėse gana plačiai sklido. Laikraštis turėjo gausų vietos bendra-

¹⁶Merkys V. *Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904*, Vilnius, 1994, p. 232; Indriejave, Ras[einių]. pav., *Tėvynės sargas*, 1901, lapkritis–gruodis, nr. 11/12, p. 31–32. Parašas: Руплус; Памятная книжка Ковенской губернии на 1902 годъ. Ковно, 1901, с. 238.

¹⁷Merkys V. *Draudžiamosios lietuviškos spaudos kelias 1864–1904*, Vilnius, 1994, p. 205; Merkys V. Lietuvos valstiečių bibliotekėlės XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Iš *Lietuvos bibliotekų istorijos: Teminis mokslo darbų rinkinys*. Vilnius, 1985, p. 83, 94–95.

¹⁸Pasakojo Marijona Dirgėlienė (Dargytė), g. 1922. V. 17, gyv. Endriejave. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.; Dirgėla P. *Minijos žemė*, Vilnius, 1988, p. 104, 106, 109.

darbių būrį. 1900–1903 m. apie Endriejavą *Tėvynės sarge* buvo išspausdinta 11 korespondencijų. Deja, ne visi korespondentai paliko savo slapyvardžius, o ir palikusiujų asmenybės beveik nėra žinomos. Laikraščio bendradarbiu 1900 m. buvo Endriejavo vikaras kun. Juozas Bikinas (slap. *Dumbrė*)¹⁹, 1901 m. – *Pyplys*²⁰, 1902 m. – *Butvilaitė*²¹, 1903 m. – *Mažiausis*²² ir *Lietuvos sunus*²³. *Butvilaitės* ir *Pyplio* korespondencijų turinys liudija, kad jiems buvo gerai pažįstami vietos knygnešiai. Iš šio masinio sąjūdžio P. Kairio rinkinyje išliko vienas *Tėvynės sargo* (1901, nr. 1A) numeris, kuriame publikuojamas pranešimas apie Endriejavo klebono kun. Julijono Petraševičiaus pastangas Endriejave įsteigti blaivybės draugijos skyrių. Vietos ūkininkai buvo gana apsišvietę, tad dalis jų, kol lietuviška spauda buvo persekiojama, prenumeravo lenkišką periodinę spaudą. M. Biržiškos duomenimis, 1888–1904 metais visoje Kauno gubernijoje buvo apie du tūkstančius lenkiškų periodinių leidinių prenumeratorių. Nežinia, iš kurio ūkininko P. Kairys perėmė Peterburge leisto lenkiško žurnalo *Kraj* 1903–1904 m. keturis numerius, bet pats faktas leidžia manyti, jog lenkiška periodinė spauda nebuvo itin reta viešnia vietos ūkininkų sodybose.

„*Tėvynės sargo*“ 1901 m. nr. 1 turinys su žinučių fragmentais apie Endriejavą. Iš PKAS rinkinio Žurnalo „*Kraj*“ 1904 m. lenkų k. antraštinis puslapis. Iš PKAS rinkinio

Atgavus lietuvišką spaudą (1904–1944)

Leidyba. Po 1905 m. revoliucijos, Lietuvai išsprūdus iš carinės valdžios akylos kontrolės, suintensyvėjo draugijų gyvenimas ir išsiplėtojo kooperacija. Pagrindinis kooperacijos tikslas – susigrąžinti lietuvių įtaką miestų ir miestelių prekyboje ir pramonėje. Apylinkių ūkininkai jungėsi į ūkio ratelius, var-

¹⁹Bikinas J. Indrijave, Raseinių pav., *Tėvynės sargas*, 1900, spalio–lapkr., nr. 10/11, p. 32–34, 50–51. Parašas: *Dumbrė*.
²⁰Indriejave, Ras[einių] pav., *Tėvynės sargas*, 1901, birž.–spalis, nr. 6/10, p. 11–12. Parašas: *Pyplys*; Indriejave, Ras[einių] pav., *Tėvynės sargas*, 1901, lapkr.–gruodis, nr. 11/12, p. 31–32. Parašas: *Pyplys*.
²¹Iš Indrijavo, *Tėvynės sargas*, 1902, birž., nr. 6A, p. 22. Parašas: *Butvilaitė*.
²²Iš Endriejavo, *Tėvynės sargas*, 1903, geg.–birž., nr. 5/6, p. 28.
²³Endriejave, Ras[einių] pav., *Tėvynės sargas*, 1903, geg.–birž., nr. 5/6, p. 34. Parašas: *Lietuvos sunus*.

totojų ir pienininkystės bendroves. Endriejavas, kaip ir daugelis Žemaitijos miestelių, neliko šių procesų nuošalyje. Vietos ūkininkų iniciatyva 1909 m. rugsėjo 14 d. įsteigta Endriejavo vartotojų bendrovė. Oficialiai bendrovė savo veiklą pradėjo 1910 m. kovo 21 d. Tuo metu jai priklausė apie 200 narių²⁴. Bendrovė, kaip ir daugelis tokio pobūdžio organizacijų, siekė savo veiklą pavišinti ir turėti kuo daugiau narių. Dėl šių sumetimų Endriejavo vartotojų bendrovė 1909 m. pabaigoje ar 1910 m. pradžioje rusų kalba išleido įstatų: *Įstatai Endriejavo vartotojų bendrovės veikiančios Endriejavo miestelyje, Raseinių apskritys, Kauno gubernijoje* (Уставъ Андреевскаго общества потребителей в. м. Андрееве, Россіенскаго у., Ковенской губ.; 1909–1910). Vienintelis žinomas įstatų egzempliorius saugomas Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje²⁵. *Lietuvos bibliografija: 1905–1917* (Vilnius, 2006, t. 3, kn. 1; 2) nefiksuoja šių įstatų lietuviško atitikmens, ką kitos panašios draugijos darydavo leisdamos lygiagrečių lietuvišką vertimą. Tai leidžia manyti, kad Endriejavo vartotojų bendrovė veiklos pradžioje nesiryžo daugiau lėšų investuoti į leidybą. Nors pirmieji leidybos bandymai buvo kuklūs, tai vienintelis žinomas Endriejavo leidinys.

Tarp P. Kairio sukauptų leidinių yra ūkininko Juozapo Puleikio nuplėšiamą čekių knygelė. Blankinis spaudinys išduotas J. Poleikio vardu, ši pavardės transkripcija galėjo atsirasti dėl norminimo iniciatyvos ar spaustuvės korektūros klaidos. Egzempliorius defektuotas, todėl spaustuvės, kurioje spaudinys buvo išspausdintas, nustatyti negalime. J. Puleikis buvo stambus Anužių kaimo ūkininkas, kapitalą susikrovęs Amerikoje. Grįžęs jis įsikūrė Anužių kaime. Ūkininkas buvo vedęs Užgalaitę²⁶ (ūkininko Pranciškaus Užgalio dukterį). Jis kartu su uošviu 1914 m. Žadeikiuose įrengė modernų garinį malūną, kurio įrengimas tuo metu kainavo 10 tūkst. rb²⁷. J. Puleikis 1928 m. valdė 48,7 ha žemės²⁸. 1940 m. duomenimis, ūkis buvo padidėjęs iki 49,41 ha²⁹, bet tuo nesitenkinta. Nepriklausomos Lietuvos metais Žadeikiuose sugebėta toliau išlaikyti garinį malūną ir naujai įrengti lentpjūvę³⁰. Malūnui ar lentpjūvei ir buvo skirta ši nuplėšiamą čekių knygelė. Jos pasirodymą lėmė elementarūs apskaitos reikalavimai, tad šis blankinis spaudinys liudija įmonės gamybinį pajėgumą.

Asmeninės bibliotekos. Asmeninė biblioteka – intelektualinių poreikių ir interesų individualus įprasminimas, kuriant savitą knygos pasaulį. Po 1904 m. nustojus masiškai persekioti

Endriejavo vartotojų bendrovės įstatai 1909 m. rusų k. Iš VB fondų

²⁴Šalčius P. *Žemės ūkio organizacijos Lietuvoje iki 1915*, Kaunas, 1937, p. 87.

²⁵Уставъ Андреевскаго общества потребителей в. м. Андрееве, Россіенскаго у., Ковенской губ. – [Endriejovas: Endriejavo vartotojų draugija, 1909–1910]. – 22 c.; 16,5 x 10,5 cm – Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka (B rus. 12/909).

²⁶Pasakojo Pranas Kairys, g. 1924. IX. 9, gyv. Žadeikių k. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.

²⁷Andriejovas (Raseinių apskr.), *Lietuvos žinios*, 1914, sausio 3 (16), nr. 11, p. 2; Garo malūnas, *Vairas*, 1914, sausio 20, nr. 2, p. 20.

²⁸Juozo Puleikio įvairių prievolių atlikimo knygelė, [1928], p. 1. P. Kairio senosios spaudos ir dokumentų rinkinys.

²⁹Skebas V. Agrariniai pertvarkymai Endriejavo valsčiuje 1940–1941 metais. *Endriejovas*, Vilnius, 2009, (rankraščio teisėmis).

³⁰Pasakojo Pranas Kairys, g. 1924. IX. 9, gyv. Žadeikių k. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.

J. Puleikio prievolių ir čekių knygelių fragmentai. Iš PKAS rinkinio

valstiečius, dažnai konfiskuojant asmenines jų bibliotekėles, nebeliko apčiuopiamų archyvinių dokumentų, kurie bylotų apie valstietiškų bibliotekėlių sudėtį, komplektavimo šaltinius ir funkcionavimą. Tik P. Kairio išsaugotas Endriejavo krašto spaudos palikimas tiesiogiai rodo vietos valstietijos kultūrinę informacinę lauką. Remdamiesi donaciniais* ir provenienciniais** įrašais, spaudais, marginalijomis ir pašto lipdėmis, galime iš dalies rekonstruoti dalį vietos bibliotekėlių. Kruopščiai peržiūrėję leidinius, iš viso suregistravome 69 spaudos priklausomybės ženklus. Iš jų išskyrėme 15 atskirų savininkų.

Pačią gausiausią žinomą asmeninę biblioteką visame Endriejavo valsčiuje turėjo mokytojas Kazys Gudauskas. Jo asmenybę fragmentiškai atskleidė P. Kairys, nupasakodamas, kad K. Gudauskas dirbo Žadeikių pradžios mokyklos mokytoju, buvo vedęs Puleikio iš Anužių kaimo dukterį, sovietiniais metais represuotas ir ištremtas³¹. Pasakojimą patikrinus paaiškėjo, kad Kazys Gudauskas (g. 1905), Kajetono Gudausko sūnus³², buvo kilęs iš Micaičių kaimo (Gargždų vls.)³³. Jis buvo baigęs gimnaziją ir dvimečius pedagogikos kursus Telšiuose³⁴. Pedagoginę karjerą pradėjo prieš 1929 m., nes tuo metu asmeniniuose žurnaluose jau pasirašinėjo kaip mokytojas. Priklausė Šaulių³⁵ ir Jaunlietuvių organizacijoms³⁶. Tiksliai negalime nustatyti, kada K. Gudauskas atvyko dirbti į Žadeikių pradžios mokyklą, bet sprendžiant iš jam adresuoto 1930 m. birželio 11 d. atvirlaiškio, jis tais metais Žadeikiuose jau mokytojavo³⁷. Buvo visuomeniškai aktyvus, tad jo pastangomis 1930 m. Žadeikių pradžios mokykloje įkurtas Jaunlietuvių skyrius³⁸. Po kelerių darbo metų Žadeikiuose 1934 m. K. Gudauskas buvo perkeltas į gretimos Endriejavo pradžios mokyklos vedėjo

* Donacinis (dedikacinis) įrašas – autoriaus arba dovanotojo sukurtas knygos ženklas, rodantis dovanotoją arba knygos autorių.

** Proveniencija – knygos savininko paliktas priklausomybės ženklas, rodantis nuosavybės kilmę.

³¹ Pasakojo Pranas Kairys, g. 1924. IX. 9, gyv. Žadeikių k. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.

³² *Lietuvos gyventojų genocidas: 1939–1941*, Vilnius, 1999, p. 318.

³³ Pasakojo Marijona Dirgėlienė (Dargytė), g. 1922. V. 17, gyv. Endriejave. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.

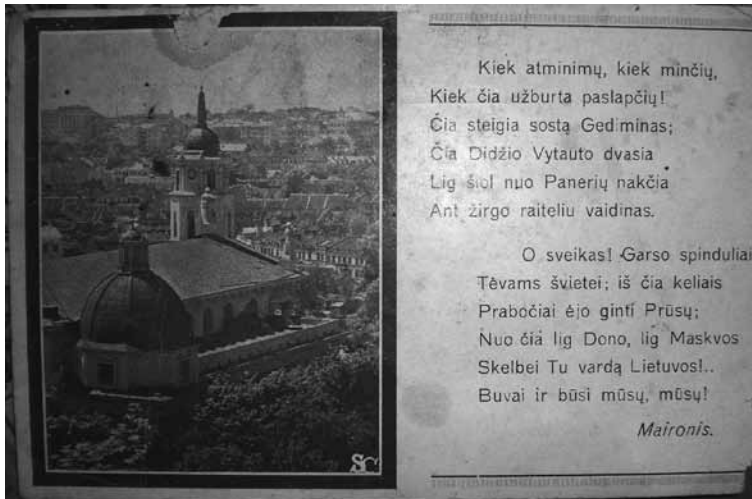
³⁴ Dirgėla P. *Minijos žemė*, Vilnius, 1988, p. 131.

³⁵ Pasakojo Marijona Dirgėlienė (Dargytė), g. 1922. V. 17, gyv. Endriejave. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.

³⁶ Dirgėla P. *Minijos žemė*, Vilnius, 1988, p. 132.

³⁷ Nežinomo asmens laiškas Kaziui Gudauskui. 1930.06.11. P. Kairio senosios spaudos ir dokumentų rinkinys.

³⁸ Jaunlietuviai sukruto, Žadeikiai (Endriejavo vls.), *Žemaičių balsas*, 1931, balandžio 2, nr. 12, p. 3. Parašas: Dalyvis.

Vilniaus gedulo
atvirlaiškis, adresuotas
K. Gudauskui
1930 m. Iš PKAS
rinkinio

pareigas³⁹. 1936 m. vedė Anužių kaimo ūkininko Juozo Puleikio dukterį Stanisla-
vą Puleikaitę (g. 1912)⁴⁰. Sovietų valdžiai įsitvirtinus Lietuvoje, dėl K. Gudausko
priklausymo Jaunlietuvių organizacijai visa Gudauskų šeima 1941 m. birželio
14 d. buvo suimta ir ištremta⁴¹. K. Gudauskas kalintas Rešotų lageryje, Nižnij
Ingašo rajone, Krasnojarsko krašte. Mokytojas po metų kalinimo 1942 m. rugsė-
jo 19 d. nuteistas mirti ir tikriausiai tais pat metais ten sušaudytas⁴². Tragiškas
K. Gudausko ir jo šeimos likimas liudija stalininių represijų žalą lietuvių tautai.
Sisteminis lietuvių inteligentijos naikinimas ir jų dvasinio pasaulio niekinimas
skaudžiai atsiliepė visai Lietuvos ir Žemaitijos knygos kultūrai. Buvusios knygos
kultūros pėdsakų išsaugojo tik spaudos
paveldas.

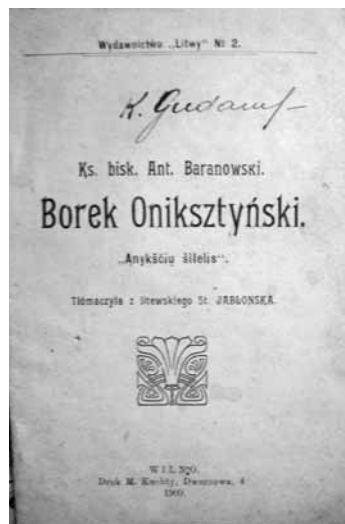
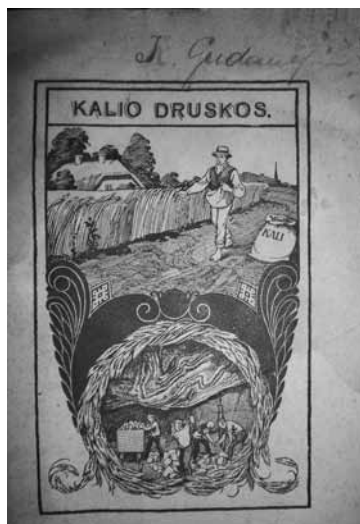
Iš K. Gudausko paliktų proveni-
encinių įrašų K. Gudausk ir Mok. K. Gu-
dauskas galime iš dalies rekonstruoti
turėtą asmeninę bibliotekėlę. Savininko
įrašų iš viso suregistravome 15 (10 kny-

³⁹ Žemgulis A. *Endriejavo mokykla laiko vingiuose*, Kaunas, 2006, p. 14.

⁴⁰ *Lietuvos gyventojų genocidas: 1939–1941*. Vilnius, 1999, p. 318; Dirgėla P. *Miniijos žemė*, Vilnius, 1988, p. 131.

⁴¹ Dirgėla P. *Miniijos žemė*, Vilnius, 1988, p. 132.

⁴² *Lietuvos gyventojų genocidas: 1939–1941*. Vilnius, 1999, p. 318.

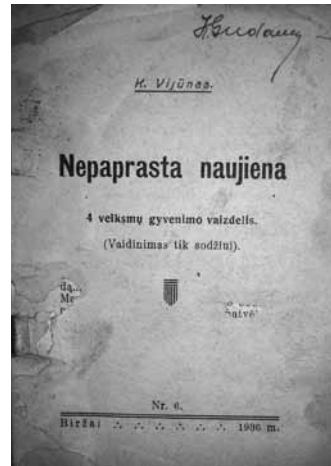
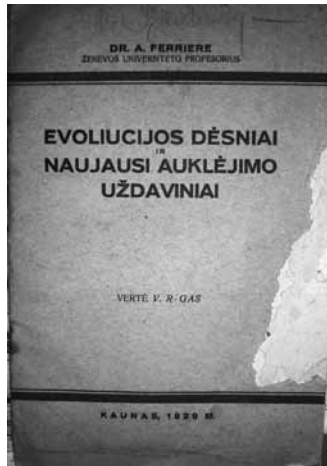

gu, 4 žurnaluose ir 1 laikraštyje). Kai kuriuose leidiniuose K. Gudauskas savo nuosavybės ženklų nepaliko, todėl minėtus proveniencinius įrašus turime sieti su tų pačių pavadinimų neautografuotais leidiniais. Taip pat būtina atsižvelgti į jo visuomeninę (priklausymas Jaunlietuvių ir Šaulių organizacijoms) ir pedagoginę veiklą. Apytiksliai mokytojo asmeninei bibliotekai galime priskirti per trisdešimt leidinių. Tai yra tik mažoji turėtos asmeninės bibliotekėlės dalis, kuri 1941 m. buvo laikoma Anužiuose, mat tų metų birželį šeima gyveno Puleikių ūkyje⁴³.

Turėdami fragmentiškus duomenis apie K. Gudausko asmenybę, negalime vienareikšmiškai atsakyti, nuo kada jis ėmė justi poreikį knygai. Ankstyviausias įrašas K. Gudauskas, paliktas 1924 m. ūkinio pobūdžio knygelės *Kalio druska* viršelyje, liudija, jog devyniolikmetis jau kaupė asmeninę bibliotekėlę. Į formuojamą bibliotekėlę pateko ir XX a. pradžios knygos: Antano Civinsko *Lietuvi, mylėk savo kalbą!* (1905), Maksimilijono Malinovskio *Olandijos ūkininkai* (1906), Antano Baranausko *Anykščių šilėlis* (Borek Onikszyński; 1909). A. Civinsko knygelė *Lietuvi, mylėk savo kalbą!* (1905) perimta iš kitos asmeninės bibliotekėlės, mat ji pažymėta inicialinėmis raidėmis A. V. ir inventoriniu numeriu 18. Kai kada K. Gudauskas pasižymėdavo ir knygos įsigijimo laiką. Fabijono Kemešio knygelėje *Turto norma* (1923) viršelyje pažymėta K. Gudauskas / 1926–I–3., tokio pobūdžio įrašas paliktas ir neoficialiame leidinyje *Pradinės mokyklos programos* (1939), liudija, kad knygelė gauta 1939 m. rugsėjo 23 d. Iš proveniencinio įrašo *Apdauskas*, palikto V. Vaičiūno knygelėje *Sveikatos dalykai* (1928), matome, kad dalis knygų į K. Gudausko bibliotekėlę mainų ar pirkimo būdu pateko iš kitų asmenų knygų rinkinių. Leidinių teminė analizė atskleidžia, jog mokytojas, kaip vietos bendruomenės šviesulys, domėjosi ūkiniais dalykais, literatūra, politika (pvz., *Ukraina svetimojo valdžioj*; 1930), menine saviraiška (pvz., K. Vijūnas *Nepaprasta naujiena: 4 veiksmų gyvenimo vaizdelis*) ir naujausiais pedagoginiais leidiniais (pvz., A. Ferriere *Evoliucijos dėsniai ir naujausi auklėjimo uždaviniai*; 1929).

K. Gudausko buvusios bibliotekos knygų viršeliai su provenienciniais įrašais. Iš PKAS rinkinio

⁴³Dirgėla P. *Minijos žemė*, Vilnius, 1988, p. 131.

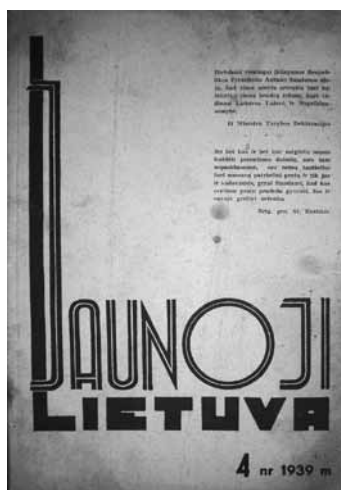
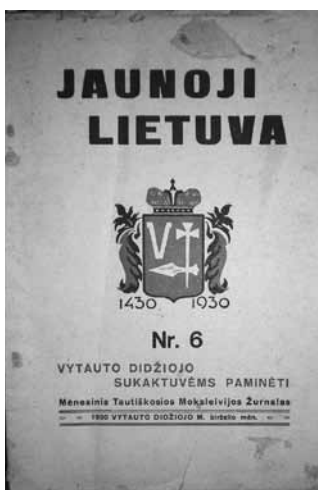
Vietos inteligentas kaupė ne vien tik knygas, jis prenumeravo ir periodinę spaudą. Ankstyviausias įrašas periodikoje datuojamas 1926 m. Juo pažymėtas *Kultūros* (1926, nr. 10) žurnalas. Dar trys *Kultūros* (1926, nr. 2, 4, 7/8) numeriai rodo, kad šis leidinys buvo patekęs į K. Gudausko akiratį. Šiaulių „Kultūros“ bendrovės leidžiamas žurnalas turėjo pasisekimą tarp jaunųjų Žemaitijos inteligentų, kuriuo dvidešimt pirmuosius metus einantis būsimasis mokytojas ir norėjo tapti. K. Gudauskas, kaip aktyvus jaunlietuvis, nuo 1929 m. užsisakinėjo žurnalą *Jaunoji Lietuva*. Išlikę pasikiri *Jaunosios Lietuvos* numeriai (1929 m. nr. 2, 3/4, 7; 1930 m. nr. 2, 6 ir 1939 m. nr. 4) leidžia manyti, kad šį leidinį mokytojas nuolat prenumeravo. Prenumeruotas taip pat ir *Jaunlietuvių vadovas* (1937, nr. 1). Gyvendamas ir mokytojaudamas Žadeikiuose jis trumpam užsisakinėjo *Ūkininko patarėją* (1931). Pedagoginė veikla lėmė, kad K. Gudauskas 1932–1933 m. prenumeravo *Švietimo ministerijos žinias*, 1940 m. – *Lietuvos mokyklą* ir 1941 m. – *Mokyklą ir gyvenimą*. Šie leidiniai buvo svarbūs pedagoginiame darbe, nes teikė žinių apie mokymo sąlygų pasikeitimus ir svarbiausias mokyklų administravimo naujienas.

Tarp P. Kairio išsaugotų leidinių yra Kazimierui Levenauskui priklausiusių knygų. Jos pažymėtos raudonu spaudu su užrašu K. Levenausko. Tai du lotynų kalbos vadovėliai: Ernsto Habensteino *Lateinische Wortkunde auf Grund der Wortbildungslehre* (1939) ir Juozo Vosyliaus *Lotynų kalbos sintaksė* (1933). K. Levenauskas buvo vietinis žadeikiškis. Ilgai dirbo Nemakščių vidurinėje mokykloje (šiuo metu Nemakščių Martyno Mažvydo vidurinė mokykla) anglų kalbos mokytoju⁴⁴. Viena iš K. Levenausko bibliotekos komplektavimo šaltinių atskleidžia J. Vosyliaus knygoje *Lotynų kalbos sintaksė* (1933) paliktas VI klasės mokinės A. Jakubauskytės autografas. Ši knyga tikriausiai perimta iš mokinės. Nors neturime platesnių duomenų apie jo asmenybę ir biblioteką, bet vien spaudu vartojimo faktas liudija, kad asmeninė biblioteka turėjo būti gana gausi.

Į P. Kairio knygų rinkinį patekusių knygų ankstesni savininkai mums

K. Gudausko
buvusios bibliotekos
knygų viršeliai su
provenienciniais
įrašais. Iš PKAS
rinkinio

⁴⁴Pasakojo Pranas Kairys, g. 1924. IX. 9, gyv. Žadeikių k. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.; http://lt.wikipedia.org/wiki/Nemak%C5%A1%C4%8D%C5%B3_Martyno_Ma%C5%BEvydo_vidurin%C4%97_mokykla (žiūrėta 2009 06 22).

ne visi gerai pažįstami. Iš vietinės žadeikiškės perimtas K. Žitkaus tikybos vadovėlis *Sveika Marija* (1938) pažymėtas savininkės autografu *Eugenija Gliožaitė IV a.* Apie E. Gliožaitės asmenybę trumpai užsiminė P. Kairys, nurodydamas, jog ji kilusi iš Žadeikių, bet jau seniai ištekėjusi ir su vyru gyvenanti Klaipėdoje⁴⁵. Donacinis įrašas *Viršilaitej Longinas K. Žitkaus knygoje Mažasis katekizmas* (1938) atskleidžia artimų draugų santykius, kurių sutvirtinimo priemone ir malonia dovana tapo knyga. Kaip pasakojė M. Dirgėlienė, Viršilai buvo stambūs Anužių kaimo ūkininkai⁴⁶, pasukiniaisiais 1940 m. duomenimis, valdė 30,27 ha žemės⁴⁷. Žmonių atmintyje išliko, jog Viršilai turėjo kelias dukte-

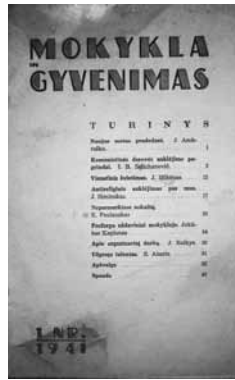
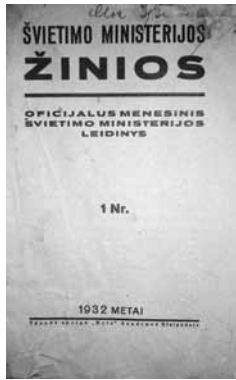
„Kultūros“ žurnalo viršelis su K. Gudausko provenienciniu įrašu ir vidinis puslapis. 1926 m. Iš PKAS rinkinio

„Jaunosios Lietuvos“ žurnalo viršeliai 1929–1930 m. Iš PKAS rinkinio

⁴⁵ Pasakojė Pranas Kairys, g. 1924. IX. 9, gyv. Žadeikių k. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.

⁴⁶ Pasakojė Marijona Dirgėlienė (Dargytė), g. 1922. V. 17, gyv. Endriejave. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.

⁴⁷ Skebas V. Agrariniai pertvarkymai Endriejavo valsčiuje 1940–1941 metais. *Endriejavo valsčius*, Vilnius, 2009, (rankraščio teisėmis).

Keli Švietimo ministerijos leisti leidiniai. Iš PKAS rinkinio

ris, bet ilgai jų neleido už vyrų⁴⁸. Tikriausiai vienai iš Viršilaičių gerbėjų ir buvo skirtas *Mažasis katekizmas*. Gabrielės Petkevičaitės vadovėlis *Pasaulinės literatūros istorija* (1922) pažymėtas P. Dirgėlos autografu. Dirgėlų giminės atstovai gyveno Žemgulių⁴⁹ ir Žvaginių kaimuose. Iš šios giminės kilęs žvaginiškis rašytojas Petras Dirgėla⁵⁰. J. Talmanto autografas paliktas Karolio Dineikos knygoje *Moters kūno kultūra* (1924). Talmantų giminė gyveno Stončaičių kaime⁵¹, tikriausiai iš jų palikimo ši knyga ir pateko į P. Kairio rinkinį.

Knygų sklaida ir turinys. P. Kairio sukaupto spaudos paveldo likusioji dalis, be savininkų žymių ir aiškių priklausomybės požymių, vis dėlto liudija apie leidinių sklaidą šioje socialinėje erdvėje. Nuo individualių ir skirtingų interesų, pomėgių ir darbinės veiklos priklausė skaitomų leidinių pasirinkimas. Išlikę spaudiniai leidžia bendrais bruožais apibūdinti vietos skaitytoją.

Apylinkių ūkininkai gana anksti ėmė domėtis aktualiais ūkininkavimo klausimais ir technikos naujovėmis. Vienas ankstesnių išlikusių leidinių Kurto Sponholzo knygelė *Apie mineralines trąšas* (1907) dėmesio sulaukė dar XX a. pradžioje. Buvo gana populiaru Žemės ūkio rūmų Kaune leidžiama „Ūkininko knygynėlio“ serija. Liko keturi šios serijos leidiniai, apimantys 1931–1936 m. Vienas paskutinių įsigytų leidinių – Motiejaus Ambrozo knygelė *Kaip užauginti geros rūšies bekoninę kiaulę* (1938), kurioje buvo mokoma, kaip prižiūrėti ir auginti kiaules. Likusi spaudinių dalis temiška įvairi. Vietos skaitytojai domėjosi religijos (pvz., Justinas Tumėnas *Tiesos dvasia. Doktrina*, 1935), politikos (pvz., Povilo Pakarklio *Vokiečiai apie Mažąją Lietuvą*, 1935) klausimais, taip pat jų dėmesį traukė grožinė (pvz., Stasio Kapnio *Lai kraščių pardavėjas. Kalėdos Afrikoje*, 1934), mokslo populiariamoji (*Švara ir sveikata*, 1931) ir kraštotyrinė (Karolio Dineikos ir Jurgio Dovydaičio *Keliaukime po gimtąjį kraštą*, 1935) spauda. Neapsieita ir be mokomųjų leidinių, todėl aptikta nemažai populiarių vadovėlių, vėliausias jų – Jurgio Zagrecko *Rankinis metalų apdirbimas* (1943).

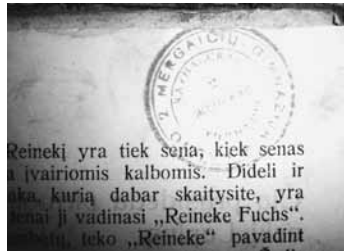
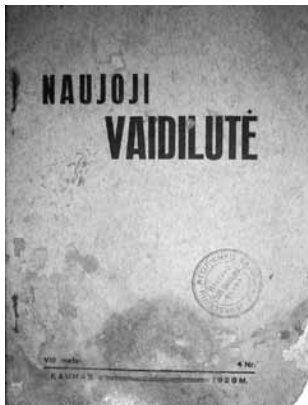
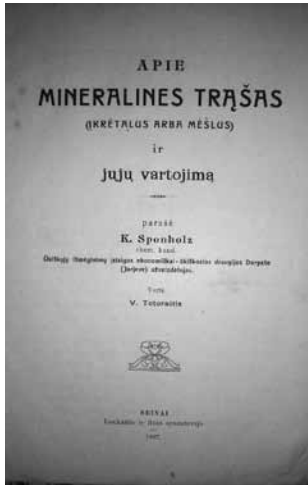
Vietos valstiečių bibliotekėlių komplektavimo šaltinius nustatyti sunku, aiškiai išsiskiria tik mokyklų bibliotekų spaudiniai. Natūralu, kad ins-

⁴⁸Pasakojo Marijona Dirgėlienė (Dargytė), g. 1922. V. 17, gyv. Endriejave. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.

⁴⁹Skebas V. Agrariniai pertvarkymai Endriejavo valsčiuje 1940–1941 metais. *Endriejavas*, Vilnius, 2009, (rankraščio teisėmis).

⁵⁰Dirgėla P. *Mimijos žemė*, Vilnius, 1988, p. 18.

⁵¹Skebas V. Agrariniai pertvarkymai Endriejavo valsčiuje 1940–1941 metais. *Endriejavas*, Vilnius, 2009, (rankraščio teisėmis).

Žemės ūkio
tematikos leidiniai
(1907–1936)

Iš PKAS rinkinio

Leidiniai su mokymo
įstaigų antspaudais.

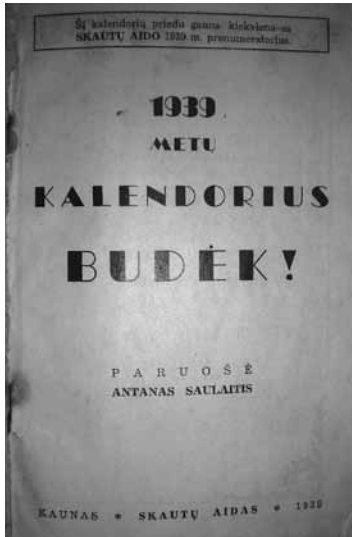
Iš PKAS rinkinio

1915 metams (1914), vėliausias – Ūkininko patarėjo kalendorius 1943 metams (1943). Vietos valstiečiai dar buvo išigiję *Kario kalendorių 1934 metams* (1933), *Mūsų laikraščio kalendorių 1934 metams* (1933) ir *1939 metų kalendorių Budėk!* (1939). Septintajame, nenustatytame XX a. pradžios kalendoriuje valstietiška ranka paliktas įrašas *Petras Lignugaris / Kalendorius liudija savininko norą pažymėti šį universalų leidinį*. Lygnugariai Endriejavo apylinkėse gana plačiai gyveno, jie buvo išikūrę Mikų, Šlepštikų, Viržintų ir kituose kaimuose. Minėtasis kalendorius galėjo priklausyti bent trims Petrams Lygnugariams. Vienas jų, gimęs apie 1872 m., iš Ližių k., 1899 m. pasienyje įkliuvo su lietuviška spauda⁵². Kitas ūkininkavo Stončaičių kaime ir, 1940 m. duomenimis, turėjo 34,31 ha žemės⁵³. Trečiasis buvo ilgametis Žadeikių siuvėjas, vėliau vedęs ir ūkininkavęs Viržintuose⁵⁴. Kalendorius buvo perkamas kasmet ir metams pasibaigus neišmetamas, bet laikomas, kad reikalui esant būtų galima pasižiūrėti, kokie ankstesniais metais buvo žemės ūkio darbai, kokios klimatinės sąlygos vyravo. Charakteringas pavyzdys *Mūsų laikraščio kalendoriuje 1934 metams* (1933) palikti nežinomo ūkininko darbų pa-

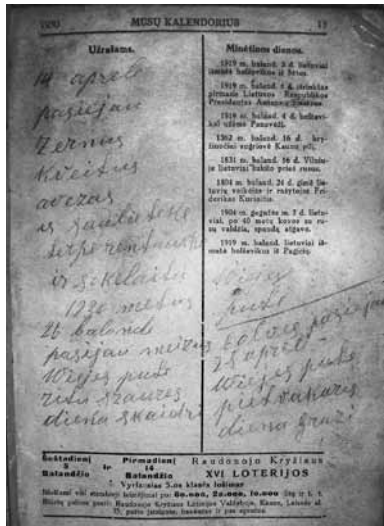
⁵²Misius K. Draudžiama lietuviška spauda Endriejavo apylinkėse. *Endriejovas*, Vilnius, 2009, (rankraščio teisėmis).

⁵³Skebas V. Agrariniai pertvarkymai Endriejavo valsčiuje 1940–1941 metais. *Endriejovas*, Vilnius, 2009, (rankraščio teisėmis).

⁵⁴Pasakojų Marijona Dirgėlienė (Dargytė), g. 1922. V. 17, gyv. Endriejave. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.

Kalendorių viršeliai.
Iš PKAS rinkinio

Kalendoriai su
marginalijomis.
Iš PKAS rinkinio

sižymėjimai ir gamtinių sąlygų pastebėjimai. Apie tų metų sėją palikta keletas pastabų: *26 balonde pasiejau meizus* [.] *Wiejes pute ritu sziaures. Bolves pasiejau 2–8 aprele* [balandžio – T. P.] [.] *Wiejes pute pietvakaris* [.] *diena grazi.* (p. 13). *Gegozis m. 2 diena pasiejau paskoujes avezas* [.] *Wiejes palongenis* [.] *diena grazi* (p. 15). Šios pastabos, kurių primargintas visas kalendorius, tampa svarbiu šaltiniu rekonstruojant Endriejavo krašto ūkininkavimo ypatybes, žemės ūkio darbų ir gamtinių aplinkybių santykį renkantis sėjos metų. Savo ruožtu raštijos istorikus šios marginalijos domintų tiriant bendrinės kalbos ir tarmių santykį XX a. pradžioje. Aiškiai matomi tarmybės ir rašysenos (pvz., *W* raidės vartojimas) ypatumai liudija, kad bendrinė kalba lėtai smelkėsi po Žemaitijos ūkininko stogų.

Lietuvių inteligentų pastangomis 1904 m. atgavus lietuvišką spaudą, iš pradžių Peterburge, vėliau ir Vilniuje imta leisti lietuviškus laikraščius. Peterburgo lietuvių leistas *Lietuvių laikraštis* sulaukė palaikymo ir tarp Endriejavo krašto žmonių. Iš 1905 m. P. Kairio kolekcijoje išliko du šio laikraščio numeriai (nr. 10 ir 30), deja,

Pirmieji lietuviški laikraščiai atgavus lietuvišką spaudą. XX a. pradžia. Iš PKAS rinkinio

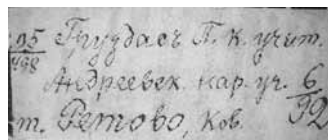
XX a. pradžios periodika. Iš PKAS rinkinio

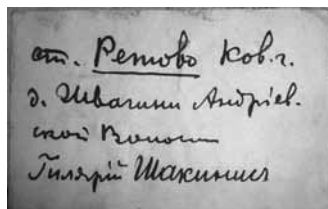
nežinomi prenumeratoriai. 1906–1908 m. Endriejavą pasiekdavo ir Vilniaus inteligentų leidžiamas liberaliosios demokratinės minties laikraštis *Vilniaus žinios*. Paskiri laikraščio numeriai be savininko žymių aptinkami nuo 1906 m. Tais metais *Vilniaus žiniose* pasirodė ir pirmoji korespondencija apie Endriejavą. Joje buvo rašoma, kad 1906 m. sausio 25 d. per valsčiaus sueigą valsčiaus raštininkas prisaikdintas, kad visą raštvedybą rašytų dviem kalbomis: lietuvių ir rusų. Taip pat nutarta įsteigti viešąją lietuvišką skaityklą, kurios įrengimu rūpinosi kun. Stanislovas Janeliūnas. Tuo metu kunigui skaityklos reikmėms jau buvo pavykę surinkti 100 rb ir sutelkti nemažai knygų⁵⁵. Deja, viešosios skaityklos projektas, nesulaukęs vyresnybės palaikymo ir klebono J. Petraševičiaus užtarimo, užgeso⁵⁶. Iš pašto lipdžių nustatyta, kad 1907 m. *Vilniaus žinias* prenumeravo Endriejavo valsčiaus valdyba. Tais metais jai vadovavo ilgametis Endriejavo valsčiaus viršaitis Laurynas Raudonius⁵⁷. Jis viršaičio pareigas ėjo 1899–1910 m.⁵⁸, tad tikėtina, kad vėlesniais metais toliau buvo prenumeruojami lietuviški laikraščiai. Pašto lipdės atskleidžia, kad 1908 m. *Vilniaus žinias* prenumeravo ir valsčiaus pradžios mokyklos mokytojas Petras Gruzdas, nuo tų metų pradžios pradėjęs dirbti Endriejave. Mokyklų vizitatorius Baublys, 1908 metais rinkęs žinias apie lietuvius mokytojus, savo raporte pranešė, kad P. Gruzdas

„<...> prieš persikeldamas tarnauti į Kauno guberniją, 13 metų tarnavo Saratovo gubernijoje. <...> Žinių apie jį turiu mažai, bet iš visko matyti, kad tai ramus žmogus, darbštus, ilgai gyvendamas Saratovo gubernijoje gerokai surusėjęs (pav. bažnyčią vadina cerkve, kunigą – šventiku)“⁵⁹.

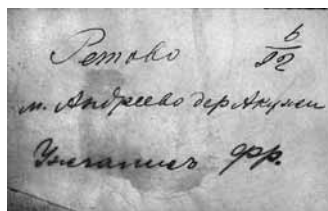
P. Gruzdo charakteristika – tendencinga, paremta išankstinėmis nuostatomis. Prenumeruotos *Vilniaus žinios* leidžia manyti, kad mokytojas, nors ir buvo priverstas savo tarnybą atlikti tolimoje Rusijos gubernijoje, surusėjusiu mes jo vadinti negalime. Juolab kad būta vidinės motyvacijos po ilgos tarnybos Saratovo gubernijoje persikelti į Žemaitiją.

Petro Gruzdo „Vilniaus žinių“ (1908, nr. 93) laikraščio pašto lipdė

Ilarijaus Šakinio „Rygos garso“ (1910, nr. 5) laikraščio pašto lipdė

Pranciškaus Užgalio „Vilties“ (1908, nr. 142) laikraščio pašto lipdė

⁵⁵ Andrejėvas, *Vilniaus žinios*, 1906, kovo 11 (24), nr. 52, p. 4.

⁵⁶ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitensi in annum domini... Vilnae*, 1906, p. 149; Raguotienė G. *Spaudų atgavus: knyga ir skaitytojas 1904–1918 Lietuvoje*, Vilnius, 1996, p. 349.

⁵⁷ *Памятная книжка Ковенской губернии на 1908 годъ*. Ковно, 1907 [virš. 1908], c. 20.

⁵⁸ *Памятная книжка Ковенской губернии на 1900 годъ*. Ковно, 1899, c. 238; *Памятная книжка Ковенской губернии на 1911 годъ*. Ковно, 1910, c. 21; Andrejėvas, *Vienybė*, 1912, spalio 2 (15), nr. 40, p. 628. Parašas: Valstietis.

⁵⁹ Burkevičius V. *Iš mūsų mokyklų praeities. Medžiaga iš Kauno gubernijos pradžios mokyklų direkcijos archyvu*, Kaunas, 1940, p. 108.

Nežinia, kas iš apylinkės gyven-tojų prenumeravo Seinuose leidžiamą katalikiškos minties laikraštį *Šaltinis*, kurio paskiri numeriai aptinkami iš 1907–1908 ir 1912 m. *Šaltinis* Endriejave gautas ir anksčiau, mat pirmoji vietos korespondento žinutė apie Endriejavą laikraštyje išspausdinta 1906 m. gegu-žę⁶⁰. 1910 m. *Šaltinyje* bendradarbiavo vietos korespondentas *Valstietis*⁶¹. Pa-skutiniaisiais 1913–1914 m. duomenimis, *Šaltinis* Endriejave toliau buvo prenu-meruojamas⁶².

Sprendžiant iš pašto lipdžių, Vilniuje leidžiamą *Vilties* laikraštį 1907–1909 m. buvo užsiprenumeravęs Anužių kaimo ūkininkas Pranciškus Užgalis. *Vilties* skaitytojų aktyvumą rodo 1907 m. pabaigoje aptinkama pirmoji korespondencija apie Endrie-javą⁶³. Vėlesni 1913–1915 m. duome-nys patvirtina, kad *Viltis* nebuvo dingusi iš vietos skaitytojų akiračio. 1914 m. joje rašė slapyvardžiu *Zuikio barzda*⁶⁴ pasivadinęs korespondentas. 1915 m. rašinėjo kitas *Vilties* ben-dradarbis, pasirašęs slapyraide *C*⁶⁵. Žvaginių kaimo ūkininkas I. Šakinis 1910 m. prenumeravo visuomenės, politikos ir literatūros laikraštį *Rygos garsas*. I. Šakinis žvaginiškės Marijonos Dirgėlienės (g. 1922) atmintyje išliko kaip šviesus ir energingas ūkininkas, caro laikais, atrodo, buvęs Žvaginių kaimo seniūnu⁶⁶. Spaudoje minima, kad *Rygos garsas* nors negausiai, bet ir toliau 1913–1914 m. Endriejave pli-to⁶⁷. Tarp vietos valstiečių sklido ir socialdemokratinė spauda. Tai liudija išlikęs vienas Vilniuje leidžiamos *Ža-rrijos* (1908, nr. 18) numeris.

Be minėtų laikraščių, Endrieja-vo apylinkėse 1911–1914 m. sklido *Lietuvos žinios*⁶⁷, 1912–1914 m. – *Vie-nybė*⁶⁸, 1912–1915 m. – *Pavasaris*⁶⁹. Vie-

„Šaltinio“ laikraščio 1907–1912 m. antraštinių puslapių fragmentai. Iš PKAS rinkinio

- ⁶⁰ Andriejovas, *Šaltinis*, 1906, geg. 17 (30), nr. 9, p. 142.
⁶¹ Andriejovas (Raseinių apsk.), *Šaltinis*, 1910, kovo 15 (bal. 2), nr. 10, p. 156. Parašas: Valstietis.
⁶² Andriejovas, *Vienybė*, 1913, kovo 19 (bal. 1), nr. 12, p. 190. Parašas: A. Švilpis; Andriejovas, *Vienybė*, 1914, balandžio 22 (geg. 5), nr. 17, p. 268.
⁶³ Andriejovas, Ras[eiinių] apsk., *Viltis*, 1907, gruodžio 21 (1908, sausio 3), nr. 34, p. 2.
⁶⁴ Andriejovas, Kauno gub., *Viltis*, 1914, sausio 9 (22), nr. 6, p. 2. Parašas: Zuikio barzda; Andriejovas, Ras[eiinių] apsk., *Viltis*, 1914, sausio 19 (vas. 1), nr. 15, p. 2–3. Parašas: Zuikio barzda.
⁶⁵ Andriejovas, Ras[eiinių] apsk., *Viltis*, 1915, sausio 21 (vas. 3), nr. 16, p. 1. Parašas: C.
⁶⁶ Pasakojo Marijona Dirgėlienė (Dargytė), g. 1922. V. 17, gyv. Endriejave. Užrašė Tomas Petreikis 2009 m.
⁶⁷ Ūkio mokykla Indrijave, *Lietuvos žinios*, 1911, rugs. 27 (spalio 10), nr. 112, p. 3. Parašas: J. Z.; Andriejovas (Raseinių apsk.), *Lietuvos žinios*, 1914, sausio 3 (16), nr. 11, p. 2.
⁶⁸ Andriejovas, *Vienybė*, 1912, spalio 2 (15), nr. 40, p. 628. Parašas: Valstietis; Andriejovas, *Vienybė*, 1913, kovo 19 (bal. 1), nr. 12, p. 190. Parašas: A. Švilpis; Andriejovas, *Vienybė*, 1914, bal. 22 (geg. 5), nr. 17, p. 268.
⁶⁹ Turauskas E. Andriejovas, *Pavasaris*, 1912, liepa, nr. 3, p. 90. Parašas: Ed. Žvagėnas; Andriejovas (Raseinių ap.), *Pavasaris*, 1913, gruodis, nr. 12, p. 377. Parašas: Krėpštas.

tos korespondentas, vėliau žinomas diplomatas Edvardas Turauskas 1912 m. ragino platinti *Pavasari*⁷⁰. Nuo 1913 m. pabaigos lietuviškos spaudos platinimo ėmėsi Endriejavo vikaras kun. Kazimieras Andriukaitis⁷¹, tad korespondentas *Krėpštas* pagrįstai vylėsi, jog kitais metais *Pavasario* ir *Vienybės* skaitytojų gerokai padaugės⁷². Sprendžiant iš 1914 m. kun. Stanislovo Aužbikavičiaus paskelbtos statistikos, ypač buvo gausiai prenumeruojami *Pavasaris* (65 egz.) ir *Vienybė* (62 egz.). *Spindulys* (24 egz.), *Viltis* (5 egz.), *Lietuvaite* (5 egz.), *Garnys* (5 egz.), *Rygos garsas* (3 egz.) ir *Lietuvos ūkininkas* (3 egz.) buvo ne tokie populiarūs. Iš viso Endriejavo parapijoje periodikos leidinių buvo užsisakęs 281 gyventojas. Statistiškai kas antra šeima prenumeravo nors vieną laikraštį⁷³. Tai ypač aukštas skaitomumo rodiklis. Turime sutikti su vietos korespondento 1915 m. pasakytomis mintimis, kad

*mūsų žmonės dabar patapo labai žingeidūs, ypač vaikinai. Laikraščius grobstyte grobsto. Kur gavę kokio laikraščio nors ir pasenusį numerį skaito jį gals iš galo, o jei skaityti nemoka, tuomet nešioja po sodžiu, kol atras, kas jam perskaitys. Didesnieji susideda po kelis ir išrašo sau laikraštį. Prie laikraščių platinimo daug pasidarbavo kun. Andriukaitis*⁷⁴.

Šie pavieniai fragmentai vaizdžiai atskleidžia, kad Endriejavas aktyviai dalyvavo pirmosios lietuviškos periodinės spaudos sklaidoje.

Pirmojo pasaulinio karo metais kaizerinei Vokietijai okupavus Lietuvą, nustojo eiti beveik visa lietuviška periodinė spauda. Jos vietą bandė užimti vokiški periodiniai leidiniai. P. Kairio išsaugotame vietos spaudos pavelde liko šio reiškinių pėdsakų. Aptiktas literatūros žurnalas *Hochland* (1917/1918, nr. 7).

Periodikos platinimas buvo ideologiškai angažuotas. XIX a. pabaigoje išsiskyrus katalikiškai ir pasaulietinei lietuvių inteligentijos srovėms, spaudoje ir viešojoje erdvėje nuolat vyko polemika. Ypač daug dėmesio sulaukė socialdemokratinė spauda, kurią itin kritikavo krikščioniškosios linijos laikraščiai. Iki Pirmojo pasaulinio karo Endriejavo spaudos istorijoje didesnių ginčų neaptinkame. Tiesa, 1914 m. vietos korespondentas *Zuikio barzda*, atstovaudamas katalikiškam politiniam sparnui, teigė, kad Endriejave

„Šaltinio“ laikraščio 1912 m. antraštinio puslapio fragmentas. Iš PKAS rinkinio

⁷⁰Turauskas E. Andriejavas, *Pavasaris*, 1912, liepa, nr. 3, p. 90. Parašas: Ed. Žvagėnas.

⁷¹Andriejavas, Kauno gub., *Viltis*, 1914, sausio 9 (22), nr. 6, p. 2. Parašas: Zuikio barzda; *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitensi in annum domini...* Vilnae, 1913.

⁷²Andriejavas (Raseinių apskr.), *Pavasaris*, 1913, gruodis, nr. 12, p. 377. Parašas: Krėpštas.

⁷³Aužbikavičius S. Andriejavas Ras[inių] apskr. Kauno rėd.), *Pavasaris*, 1914, balandis, nr. 7, p. 161. Parašas: Aužbas.

⁷⁴Andriejavas, Ras[inių] apskr., *Viltis*, 1915, sausio 21 (vas. 3), nr. 16, p. 1. Parašas: C.

„<...> yra ir reakcionierių, kurie, visu karščiu platina „Liet.[uvos] Ūk.[ininką]“, nors nekaip jiems tai sekasi, nes katalikų partija stipresnė, bet vis dėlto vieną–kitą sodietį įsivilioja į savo kromelį...“⁷⁵

Lietuvos ūkininko platinimas Endriejavo apylinkėse nesustojo ir Nepriklausomos Lietuvos metais. Šio laikraščio korespondento K. Sūnaus duomenimis, 1922 m. Lietuvos ūkininką prenumeravo 17 skaitytojų⁷⁶. 1926 m. valstybės perversmas ribojo partinę spaudą, tautininkų partijos diktatas slėgė kitas politines grupes, tad ne visa spauda laisvai galėjo sklisti Endriejave. 1927 m. pradžioje Endriejavo valsčiaus sekretorius Henrikas Džiubinskas dar platino socialdemokratinę spaudą, ypač aktyviai valstiečių liaudininkų Telšiuose leidžiamą *Žemaitį*. Tokiu H. Džiubinsko elgesiu ypač piktinosi Lietuvos korespondentas Tautietis⁷⁷. Nuo XX a. 3 dešimtmečio pabaigos ėmus riboti socialdemokratinės minties spaudą, tarp vietos skaitytojų populiaru išliko katalikiškoji periodinė spauda. Korespondento Andriaus Ašmanto 1930 m. *Šaltinyje* paskelbtais duomenimis, Endriejavo valsčiuje buvo prenumeruojami katalikiškos minties laikraščiai *Mūsų laikraštis* (115 egz.), *Žemaičių prietelius* ir *Šaltinis*⁷⁸. Pastarajame laikraštyje bendradarbiavo korespondentas, pasirašinęs slapyvardžiu *Andriejavo Aidas*⁷⁹. Tolesnę katalikiškų laikraščių sklaidą liudija išlikęs vienas *Mūsų laikraščio* (1939, nr. 36) numeris. Po 1926 m. perversmo tautininkų partinė spauda įgavo privilegijų, tai užtikrino jų sklaidą visoje Lietuvoje, kartu ir Endriejave. Sprendžiant iš vietos spaudos bendradarbių, 1931–1932 m. Lietuvos tautininkų sąjungos Telšiuose leidžiamas *Žemaičių balsas* pirmaisiais savo gyvavimo metais sklido tarp vietos skaitytojų⁸⁰. Tarp P. Kairio spaudos leidinių aptinkame ir tautininkų ideologinės linijos žurnalą *Mūsų Vilnius* (1938).

Endriejavo neaplenkė ir specializuota spauda, neturėjusi didesnių ideologinio poveikio priemonių. P. Kairiui priklausanti periodika liudija, kad Endriejavo apylinkių gyventojai

„Vilties“ laikraščio 1908 m. antraštinis puslapis su Pakvietimu, skrajute. Iš PKAS rinkinio

⁷⁵ Andriejovas, Kauno gub., *Viltis*, 1914, sausio 9 (22), nr. 6, p. 2. Parašas: Zuikio barzda.

⁷⁶ Andriejovas, Lietuvos žinios, 1922, kovo 7, nr. 7, p. 4. Parašas: K. Sūnus.

⁷⁷ Andriejovas (Kreting. apskr.), *Lietuvis*, 1927, sausio 26, nr. 18, p. 3. Parašas: Tautietis.

⁷⁸ Ašmantas A. Susipranta ir šviečiasi, Andriejovas (Kretingos aps.), *Šaltinis*, 1930, sausio 18, nr. 3, p. 43. Parašas: A. A.

⁷⁹ Bus plentas, Andriejovas (Kretingos apskr.), *Šaltinis*, 1930, sausio 18, nr. 3, p. 43. Parašas: Andriejavo Aidas.

⁸⁰ Jaunlietuviai sukruto, Žadeikiai (Endriejavo valsč.), *Žemaičių balsas*, 1931, balandžio 2, nr. 12, p. 3. Parašas: Dalyvis.

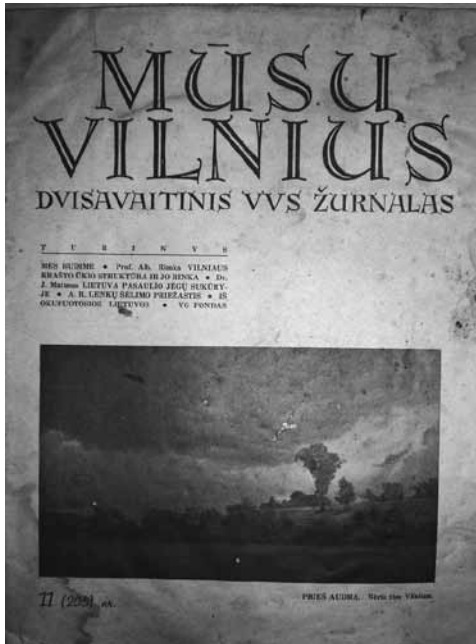

prenumeravo populiarius visuomeninius žurnalus *Židinį* (1926–1933), *Vairą* (1939), *Motina ir vaiką* (1940), vietos blaivininkus pasiekdavo *Blaivioji Lietuva* (1937). Moksleivius domino *Ateities spinduliai* (1932) ir *Vyturys* (1938). Aktuali ūkinio pobūdžio spauda taip pat neliko nuošalyje. Daugiau dėmesio sulaukė žurnalas *Pieno ir gyvulių ūkis* (1933).

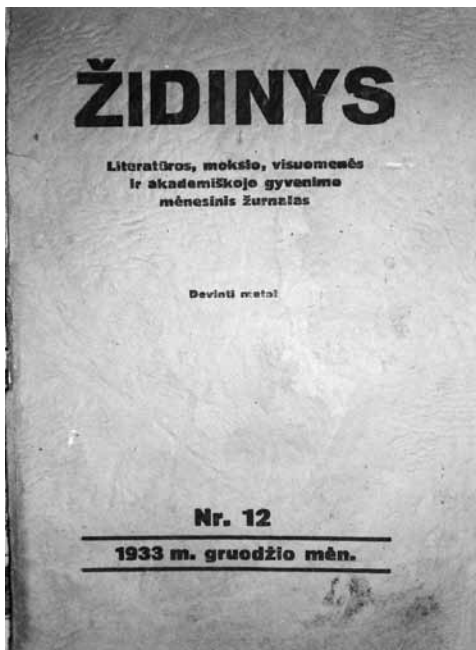
Nacių okupacijos metais vietos skaitytoją pasiekdavo Kaune Lietu vos aktyvistų fronto leidžiamas laikraštis *Į laisvę* (1941). Vietos ūkininkai prenumeravo Žemės ūkio ministerijos leidžiamą aktualų laikraštį *Ūkininko patarėjas* (1941). Regioninė spauda domino vietos skaitytojus. Šias apylinkes pasiekdavo Telšiuose leidžiama *Žemaičių žemė* (1942).

„Hochland“ žurnalo vokiečių k. fragmentas. Iš PKAS rinkinio

Išvados

1938, 1939 m. leidinių titulinių puslapių fragmentai. Iš PKAS rinkinio

Kultūros 1930–1940 m. žurnalų viršeliai ir antraštiniai puslapiai

Įvairios tematikos
1930-1940 m. leidinių
viršelis ir antraštinis
puslapis

Karo metų laikraščių
 („Žemaičių žemė“,
1942 07 18),
 „I laisvė“, 1941 08 19)
fragmentai

Endriejavo valstietiškoji knygos kultūra atsirado XIX a. viduryje. Vals-tiečiai legaliomis ir nelegaliomis aplin-kybėmis pagal individualius poreikius komplektavo asmenines bibliotekėles. Lietuviškos spaudos draudimo metais nelegalios sąlygos trukdė gausėti as-meninėms bibliotekėlėms, bet tai iš esmės nesustabdė jų gyvavimo. Jos buvo tipologiškai įvairios, universa-lios, tenkino šeimos dvasinius ir savišvietos poreikius. Nuo XX a. pradžios bibliotekėlės ir atskiri knygų rinkiniai tapo vietos valstiečių dvasinio gyvenimo savastimi. Knygas imta žymėti autografais ir spaudais. Gausiausią žinomą biblio-tekėlę buvo sukaukęs mokytojas Kazimieras Gudauskas. Iš pavienių knygų nustatyta, kad vietos valstiečiams buvo aktuali grožinė literatūra, mokslo populiarinamieji, tikiybinių, laisvalaikio skaitymo ir mokomieji leidiniai. Kalendorius, apylinkėse sklidęs nuo XIX a. pab., kaip universalus leidinys buvo populiarus tarp vietos gyventojų. XIX a. pab. tarp valstiečių išsiplėtojęs aktyvus bendradarbiavimas spaudoje ir jos platinimas tapo vietos kultūrinio gyvenimo varomąja jėga. Periodikos sklaidoje vyravo katalikiškos minties spaudiniai. Partinė spauda, nors epizodiškai aktyviai buvo platinama, katalikiškos minties laikraščiams didesnės konkurencijos nedarė.

Karo metų laikraščio
„Ateitis“ (1943 12 31)
fragmentas

Straipsnio rankraštis įteiktas 2009 07 29, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2009 07 29, skelbti parengtas 2010 05 14.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Endriejavas“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas *Virginijus Jocys*).

Straipsnio kalbos redaktoriai *Gražina Indrišiūnienė*, *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai (tam skirtuose leidinio skyriuose):

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

© Skelbiant ar bet kokiū būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt“ visą nesutrumpintą pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).